

A közkönyvtári koncepció második „áttörése”:

a public library eszméjének térhódítása és a Vas Megyei Könyvtár megépítése

Fogarassy Miklós

Sok külföldi könyvtári szakértő, különösen azok, akik Nyugat-Európából érkeztek a 70-es évektől kezdve hazánkba és közművelődési könyvtárakat látogattak, elcsodálkozva és álmélkodva nézték meg új építésű megyei, városi és községi könyvtárainkat. Arc kifejezésükön látszott, hogy nem értik: itt, a „vasfüggöny” mögött hogyan születtek meg ezek az intézmények, amelyek megközelítően olyanok, mint amilyeneket norvég, dán vagy holland földön terveztek meg.

A háttérbeszélgetésekben persze szó kerülhetett olyan tényezőkről is, amelyek világossá tették, hogy a magyar szakma módszeresen, elszántan és ha másképp nem ment, ravasz stratégiákkal évtizedek óta folytatja az adott viszonyok között a küzdelmet (a népkönyvtár, a „Volksbücherei,, vagy az oroszos ideológiai, politikai szegény(könyv)konyha ellenében) a szellemében szabad, nyitott, egyenlő esélyt kínáló könyvtárnak az elfogadtatásáért.

Zártság és besorítotttság jellemezte építészeti, könyvtártechnikailag és -szervezetileg a magyar nép-(közművelődési) könyvtárakat az 50-es évek végéig. Komoly politikai, ideológiai megfontolások álltak az ezzel kapcsolatos könyvtári döntések hátterében, nem is beszélve a pénzügyi problémákról, az olvasás, a tudás fontosságát hirdető, de a könyvtári ellátást csak népnevelésnek tekintő szemléletről. Amihez hozzátehetjük a mentalitást, ami vegyesen volt porosz és szovjet-bolsevik jellegű. Ha a korszerű, lényegében a 19. századi angolszász liberális filozófiák talaján született és fejlődött közkönyvtári eszme igazi, újabb magvetését keressük, akkor azt a neves könyvtártani alapművet kell említenünk, amely 1956-ban jelent meg először, és amit „Sallai-Sebestyén,-ként ismer a szakma¹. Ennek a fejezetvégi jegyzeteiben – noha igen sok korabeli szovjet és más szocialista országbeli szakszerzőre kellett a szerzőknek hivatkozniuk – a könyvészeti refe-

renciák tanulmányozója elcsodálkozhat, hogy milyen széles tájékozódási perspektíva szerint fejtették ki a szerzők a mondandójukat. Sőt, a hálózati munkáról, az ellátás lépcsőzetes hálózati elvéről mondtak voltaképpen a nyilvános könyvtári rendszer máig érvényes struktúráját írták le, az egyes típusok precíz megrajzolásával.

Meglátásunk szerint a következő másfél, két évtized fő eseményei ebben a tekintetben jól elrendezhetők. Az első, korszerű elvek alapján megtervezett megyei könyvtár a kaposvári volt 1961–62 körül, majd a tatabányai következett. Mindkét könyvtárat 1964-ben avatták fel. Másol átalakított zsinagógákat is public libraryként építettek át közkönyvtárakká, pl. Kalocsán (1963), Szigetváron (1966), Pakson (1968).

Mindenekelőtt: 1959-ben létrejött, korábbi intézmények (Országos Könyvtári Központ (1946–1952), Népkönyvtári Központ (1949–1954) és Országos Széchényi Könyvtár módszertani osztály (1952–1958), népszerű nevén, „módszertani kabinet”) nyomdokain, az OSZK részeként a Könyvtártudományi és Módszertani Központ, amelynek fiatal szakembercsapata – *Sallai István* szakmai műhelyét alkotva – elsősorban a nyilvános könyvtárak tervezésében, korszerű koncepciójának kialakításában volt elsősorban érdekelt. A KMK háterszágát a szakkönyvtár és a dokumentációs részleg alkotta (európai szinten is tekintélyesnek mondható szakirodalmi bázissal, valamintfordító és referáló gárdával). Az intézetben alkalmanként nyugati tanulmányutakra is mód nyílt – immár nemcsak a szakfolyóiratok hasábjairól, hanem eleven közelből is meg lehetett ismerni, mit tud, mit kell tudnia egy regionális vonzáskörű közkönyvtárnak.

A public library térhódításához meg kellett törni az elzártság falait, azt a gátat bontva le, ami könyvtárost és olvasót, könyvet és használóját egymástól elválasztotta. A szabadpolc bevezetése (Békéscsaba, majd Bicske, Győr stb.) 1958-ban történt, elterjedése a megyei és a városi könyvtárakban

1960-61-ig lezajlott. Az a látszólag szerény kivitelű, sokszorosított kiadvány, amelyet *Sallai István* és *Vargha Balázs* írt a szabadpolcos közművelődési könyvtárról (az utóbbi a speciális gyermekkönyvtári koncepciókról), fontos összefoglalása volt a témának.² Nyitottá vált a tér és az állomány jelentős része, és ez a modell igen hamar elterjedt. (A régi könyvtári modellt, a „zártpolcot” a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár központjának konzervatív szellemű főmunkatársai védték.) Ha az olvasó szabadon bolyonghat a térben és azt vesz le, amit akar (ez korábban elképzelhetetlen volt), akkor a könyvtárban tárolt dokumentumok, információk nyitottsága s az ennek megfelelő térszerkezet felé is tett a szakma egy jelentős lépést.

Az Országos Könyvtári és Dokumentációs Tanács 1968-ban Békéscsabán és Gyulán tartott vitaulése a Sallai szerkesztette anyagról: az igazi nagy fordulat ez volt. Ebben a nagy gonddal kiegyensúlyozott munkájában³ (melyet e szám 244-255. oldalán olvashatnak *A szerk.*) a szerző hatalmas apparátust vonultatott fel (érdemes megnézni a munka ropogó gazdag bibliográfiáját) – és kellő számú szocialista referenciát sem mellőzve – az angol és az amerikai közkönyvtárak modelljét, könyvtári koncepcióját adaptálta a magyar viszonyokra⁴. Az évszám talán nem véletlen, a prágai tavasz kapcsán nálunk is liberálisabb szellem kezdett – rövid időre – lábra kapni a művelődési irányításban. A KMK-csapat győztesként ünnepelte a szerzőt, aki a kritikusok és aggodalmaskodók ellenében, a mellette kiálló vezető magyar szakemberek (pl. Csúry István, Takács Miklós) támogatásával, végül is elfogadtatta tanulmányát az OKDT-vel.

A szombathelyi Berzsenyi Dániel Megyei Könyvtár tervezésekor a Vas megyei könyvtárban – Pável Ágoston nyomdokain – már ugyancsak jól felkészült, korszerű intézményt kívánó szakemberek dolgoztak. A programtervet szombathelyi szakemberek készítették, de a kidolgozók sokszor konzultáltak Sallaival és munkatársaival. Érdemes idézni a

Berzsenyi Dániel Megyei Könyvtár szakmai programtervét⁵, amely az építészeti tervezők számára írja le a szakmai szempontokat:

„A tervezés a várható fejlődéssel 20-25 év távlatában számolt. A kiindulási alapot a könyvtár funkcióinak számbavétele szolgáltatta.

A betöltendő funkciók közül néhány fontosabbat érdemes itt is megemlíteni:

a) a megyeszékhely, illetve a megye lakosságának könyvtári ellátása. Minthogy a városban egyetemi, vagy egyéb nagy, általános tudományos könyvtár nincs, a megyei könyvtár feladatköre lényegesen túlterjed a régi típusú közművelődési könyvtárak feladatkörén; gyűjteménye a város művelt közönségének, gyakorlati szakembereinek szakirodalmi ellátását is szolgálja (különös tekintettel a műszaki, mezőgazdasági, pedagógiai stb. igények kielégítésére, figyelembe véve az egész megye szükségleteit);

b) a szakirodalmi ellátás jelentősebb mennyiségű szakirodalom beszerzését, modern tájékoztató szolgálat kialakítását, a helybenolvasásnak a mainál összehasonlíthatatlanul nagyobb arányú kifejlesztését, jelentős folyóirat- és kézikönyvtári állomány biztosítását követeli meg. A korszerű tájékoztató szolgálatnak el kell érnie az általános tudományos könyvtári referenz szintet (a tudományos könyvtári megőrző feladatok korlátozott vállalásával);

c) az előbbiekkal összefüggésben a megyei könyvtár a könyvtárközi kölcsönzés területi bázisa és a nagy könyvtárak szolgáltatásainak közvetítője;

d) a könyvtár a hatókörében szükséges irodalom tartalmi egészének teljes értékű gyűjtése mellett a 14 éven aluli korosztály számára külön gyermekrészleget tart fenn és megfelelő, speciális gyűjteményeket alakít ki (helyismereti, zenei, audio-, színműtári, reprográfiai stb.);

e) a könyvtár a megye tanácsi közművelődési könyvtárainak hálózati és módszertani központja, ezen belül közvetlenül irányítja a szombathelyi járás, ill. Szombathely város könyvtári egységeit.

A könyvtár programjának kialakításánál figyelembe kellett venni, hogy a város területén helyi jelentőségű – azaz a város egy-egy körzetére, területére kiterjedő hatáskörrel – városi könyvtári hálózat fejlődik ki, amely a lakosság közművelődési könyvtári szükségleteinek kielégítésében a városi szakszervezeti könyvtárakkal együtt vesz részt. Ezek a könyvtárak a megyei könyvtár helyi szolgáltatásaival együtt alkotnak egységes, az egész város területére kiterjedő könyvtári rendszert. A város várható olvasólétszáma tehát megoszlik a megyei könyvtár, a létesítendő, ill. kifejlesztendő kerületi felnőtt- és gyermekfőkönyvtárak, valamint a szakszervezeti könyvtárak között.

További szempont volt a tervezés során a város népességének várható alakulása is. Szombathelyen a lakosság száma 25 év múlva – feltehetőleg – eléri a 75–80 000 főt. Az országos távlati tervezés eddigi irányzásai szerint 25 év távlatában a tanácsi és szakszervezeti közművelődési könyvtárak olvasói létszáma a lakosság 25–30%-át teszi ki. Ez hozzávetőlegesen 23–25 000 olvasót jelent. 1968-ban a városban 17 002 olvasó iratkozott be a közművelődési könyvtárakba, ebből az új megyei könyvtár kb. 8000 olvasót tud fogadni, amelyből 6000 a felnőtt- és ifjú-sági, 2000 a gyermekolvasó (általános iskolás).

A könyvtár funkcióiból következően, valamint az évi gyarapodás és rongálódás ütemét és mértékét figyelembe véve, a könyvtár tervezett könyvvállománya 175 000 kötet.

A várható személyi létszám megtervezésénél – amely a szolgálati helyiségek nagyságát meghatározta – a terv összeállítói számítottak arra, hogy a könyvtár két műszakban üzemel, valamint, hogy a közeli években a kölcsönzés és a könyvtári adminisztráció terén gyorsabb ütemben következik be a szükséges gépésítés és racionalizálás.”

A megvalósult épület egy korszerű, tágas, világos public library képét mutatja, s mutatta azoknak, akik az épület avatásakor jelen voltak. A könyvtár-

rat 1970-ben a korabeli kulturális miniszterhelyettes adta át rendeltetésének.

A Sallai István szellemi vezetésével felnőtt szakembercsapat kidolgozta és félhivatalos rangon el is tudta ismertetni az IFLA közművelődési irányelveinek megfelelő közkönyvtári szakmai normatívákat.⁶ A következő években épült megyei és városi könyvtárak – hogy csak párat említsünk: Miskolc, Nyíregyháza, Mosonmagyaróvár, Szeged, Békéscsaba – már erre a modellre készültek. Idővel az alapterületek nagysága, a részlegek tagoltsága, az építészeti térkialakítás változatossága tovább gazdagodott, ám a szellemi-könyvtárpolitikai „áttörés” mégiscsak az 1960-as, '70-es évek fordulóján történt meg.

Jegyzetek

1. SALLAI István – SEBESTYÉN Géza: A könyvtáros kézikönyve. Bp. Művelt Nép, 1956. 576 l. (A „Sallai-Sebestyén” 2., korszerűsített kiadása 1965-ben jelent meg.)
2. SALLAI István – VARGHA Balázs: A szabadpolcos közművelődési könyvtár. Bp. OSZK-KMK, 1963. 193 l.
3. SALLAI István: A közművelődési könyvtárak fejlődési iránya, különös tekintettel a magyar közművelődési könyvtárügyre. 2. átdolg. változat. 1968. 49 l.
4. A nagy Szovjetunió és a lenini könyvtárpolitika jelszava is – mutatis mutandis – egy torzulási sor eredménye. V.I. Lenin is eredetileg egy, a polgári világban megismert könyvtártípust szeretett volna elterjeszteni.
5. TAKÁCS Miklós: A kultúra egy készülő új otthonáról. In: Vasi Szemle, 23.évf. 1969. 2.sz. 191-207.p.
6. A közművelődési könyvtári ellátás. Irányelvek a távlati tervezéshez. (Szerk. Szente Ferenc). [Közread. az] Országos Széchényi Könyvtár Könyvtártudományi és Módszertani Központ. Bp. Népműv. Prop. Iroda, 1973. 96 p.

OLYKOR jó hírek is érkeznek a könyvtárak anyagi helyzetéről. A Bottom Line egyszerre öt olyan amerikai állami hálózatról, ill. városi könyvtárról számol be, amelyek költségvetését a kulturális lobby működésének eredményeképpen lényegesen megemelték (Delaware államban pl. 12%-kal nő a könyvtárak állami támogatása). Igaz, ez többnyire olyan helyen történt, ahol már szegyenletesen rossz volt a helyzet. Colorado állam 10 könyvtári hálózata közül pl. Aurora City látja el a második legnagyobb lakosságot, mégis ennek volt a legkisebb költségvetése személyzete; a városi tanács most megtört a statisztikai adatok súlya alatt és 100-100 000 dollárral (majd 20%-kal) emelte a gyarapítási és a bérkeretet.
(Bottom Line, 1998. 4. sz.)
